

4. McCracken G.D. Culture and Consumption / G.D.McCracken..- Bloomington: Indiana univ. press, 1990.- 174.p.
5. Miles S. Consumerism as a Way of Life / S. Miles. - L.: Sage 2006 -174p.
6. Slater D. Culture and Modernity / D. Slater . – N,Y: Viley, 1997 -230p.
7. Steans P. Consumerism in World History: The Global Transformations of Desire. - 2-nd ed. / P. Steans .- L.: Routledge 2001, -147p.
8. Hilton M. Consumerism in Twentieth Century Britain: the search for historical movement / M. Hilton. – Cambridge: Cambridge univ. press, 2003. – 382p.
9. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества. / Зигмунт Бауман. / Пер.с англ.. – М.: Издательство "Весь мир", 2004. – 188с.
10. Шульга М.О. Дрейф на узбіччя. Двадцять років суспільних змін в Україні / М.О. Шульга. – К.:ТОВ «Друкарня Бізнесполіграф», 2011 - 448с.

Отримано 10.02.2014 р.

УДК 316

Літошенко Ю. В.[°]

Чернігівський національний технологічний університет, викладач кафедри соціології і психології соціального та особистісного самовизначення

СОБОРНІСТЬ УКРАЇНИ В КОНЦЕПЦІЯХ М.ДРАГОМАНОВА

Ідея національного відродження стала предметом досліджень плеяди українських вчених, серед яких почесне місце належить М. П. Драгоманову, наукова діяльність якого була спрямована, насамперед, на вивчення проблем національної та етно-територіальної єдності українських земель.

В статті аналізується бачення М. Драгоманова щодо національної єдності населення України та соборності її етнічних земель, яке представлено в концепціях автономії та національної ідеї українського народу.

Ключові слова: *соборність, національна єдність, етнотериторіальна єдність, консолідація, націогенез, автохтонність, нація*

Ідея національного відродження стала предметом досліджень плеяди українських вчених, серед яких почесне місце належить М. П. Драгоманову, наукова діяльність якого була спрямована, насамперед, на вивчення проблем національної та етно-територіальної єдності українських земель.

В статті проведено аналіз поглядів М. Драгоманова щодо національного єдності населення України та соборності її етнічних земель, на основі концепцій автономії та національної ідеї українського народу.

Ключевые слова: *консолидация, соборность, национальное единство, этнотерриториальное единство, нациогенез, автохтонность, нация*

The idea of national revival was the subject of research of the pleiad of Ukrainian scientists, among them a place of honor belongs to M. P. Dragomanov, the scientific activity of which was directed, first of all, to study the problems of national and ethnic-territorial unity of Ukrainian lands.

The article analyzes the vision of M. Dragomanov concerning the national unity of the Ukrainian population and the catholicity of its ethnic lands, which presents in concepts of autonomy and national idea of the Ukrainian people.

Key words: *unity, national unity, ethnoterritorial unity, consolidation, Naciones, autochthonous, nation*

XIX століття стало одним із визначних історичних періодів формування та розвитку національної свідомості українського суспільства, що спричинило виникнення значної кількості національних концепцій. Ідея національного відродження стала предметом досліджень плеяди українських вчених, серед яких почесне місце належить М. П. Драгоманову, наукова діяльність якого була спрямована, насамперед, на вивчення проблем національної та етно-територіальної єдності українських земель.

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що сьогодні як ніколи гостро постала проблема збереження та розвитку української державності, суверенітету та стратегії консолідації української нації. Особливої уваги потребує вирішення проблеми національної та етнотериторіальної єдності України, організації її політичної системи та формування визначення зовнішньополітичного курсу. Для визначення остатнього необхідне врахування геополітичних факторів, що відіграють визначальну роль у становленні зовнішньополітичних зв'язків держави. В цьому сенсі важливе значення мають ретроспективні дослідження державотворчих ідей відомих науковців.

Аналіз наукових досліджень. Дослідження науково-теоретичних та творчих концепцій М. Драгоманова, присвячених політичному життю України, дискусії з «українського питання», цікавлять як українських, так і зарубіжних дослідників вже понад сторіччя. Вивченням цих питань займалися: Ф. Савченко, Т. Андрусак, М. Грушевський, І. Міхутіна, Р. Іванова, О. Міллер, А. Круглашов, І. Лисяк-Рудницький, Я. Грицак, Р. Іванченко, О. Скакун, Ю. Римаренко, О. Реєнт, В. Лісовий, Ю. Хорунжий, М. Журба, Н. Микитчук та ін. Наукова новизна теми дослідження обумовлена вивченням історико-аналітичного спадку М. Драгоманова, щодо розгляду проблеми націогенезу, а також спробами відкрити новий інтерпретаційний простір у баченні поставленої проблеми.

Метою даної публікації є аналіз та систематизація ідей М. Драгоманова з питань етнонаціональної на територіальної єдності українського народу, політичної незалежності, соборності, конституційно-правової концепції політичної самостійності України.

Серед дослідників українського суспільства XIX ст. визначною є постать М. Драгоманова. Відомий вчений, філософ, економіст, політолог, фольклорист, громадський діяч, видавець, непересічна особистість, що уособлює цілу епоху в історії українського національного руху. Науковець особливу увагу приділяв дослідженню конституції, міжнародних відносин, етнічних та культурних питань в державі. Недаремно Драгоманова М. П. відносять до плеяди фундаторів політичної ідеї демократичної європейської України, його погляди і досі лишаються надзвичайно актуальними особливо в часи, коли українська нація прокладає нелегкий шлях до формування громадянського суспільства та правової держави.

Основні політичні концепції М. Драгоманова були сформовані в 1817 році. До них відносять: рівність прав для кожної людини, свободу слова, друку і науки, зборів та товариства, право безперешкодної самоуправи (автономії) для кожної громади в її справах, повної самостійності для вільної спілки громад на вільній Україні [1, с. 98].

Головною метою суспільно політичної діяльності М.П. Драгоманова було вирішення національного питання, бездержавних слов'янських націй, і українців

зокрема. Він закликав своїх національно свідомих співвітчизників до активної боротьби за права українського народу, постійно наголошуючи на необхідності постановки українського руху на європейський ґрунт. Ідеї Драгоманова є сумішшю ліберально-демократичних, соціалістичних та українських патріотичних настроїв з позитивістським філософським підґрунтям.

Ідеальна форма устрою держави за Драгомановим повинна містити в собі дві головні складові: «громадівський соціалізм» та автономію земств і країв. Українці мають прагнути до створення «вільної спілки рівних громад» та «прямувати до волі краєвої і громадської в купі з усіма іншими країнами і громадами». От через це, писав М. Драгоманов, «українцям найліпше виступати з думками не стільки національними, скільки автономними».

Концепція української державності у розробці М. Драгоманова полягала у прагненні створити загальноєвропейську федерацію вільних народів та необхідності демократизації суспільства. Ідея безупинного людського поступу, як вищого ступеня соціальної справедливості та духовної культури нації, займає центральне місце в суспільно - політичних поглядах науковця. Основною метою даного поступу є досягнення добровільної асоціації гармонійно розвинених осіб, обмеження до мінімуму елементів примусу, усунення авторитарних рис у суспільному житті. Вчений засуджував загальну соціальну революцію, яка на його думку не може створити новий лад суспільного життя, намагався віднайти соціальну збалансованість, поєднання інтересів усіх членів суспільства. Залишаючись до кінця послідовним та непримиреним опонентом державницького централізму, він ототожнював його з деспотизмом та бюрократизмом. На думку Драгоманова М. П., новий суспільний лад повинен поступово сформуватись з суспільних устроїв, що передували йому. Будучи прихильником європейського позитивізму та раціоналізму, Михайло Петрович вважав, що Україна повинна виступати як спілка вільних громадян на основі аграрного соціалізму, без армії, з народною міліцією, де кожен громадянин має власну зброю.

Чимало гнівних слів учений присвячує централізації влади взагалі та існуючій централізації в умовах Росії, зокрема, борючись за децентралізацію та місцеве самоуправління. Державний ідеал М. Драгоманов вбачав у об'єднанні політично автономних країв та областей. У своїх поглядах вчений намагався докладно досліджувати питання та закликав враховувати різноманітність факторів, що визначають доречність того чи іншого способу управління. «Єсть речі, де треба централізація, є другі – децентралізація», - зазначає він, вказуючи, що в умовах великої держави переваги децентралізації очевидні, особливо в таких справах, як управління на місцях, освіта, судочинність, муніципальне та обласне господарство.

М. Драгоманов був переконаний, що розробка інституту політичних прав та свобод людини, розвиток політичних засад у керівництві державою неможливий за наявності бюрократичної централізації. Така централізація роз'єднує суспільство, пригнічує громадську ініціативу та соціально-політичну активність населення, натомість сіючи байдужість, апатію, казенну однастайність. Для вченого федералізм – це засіб партійно-політичної організації, і етнополітичний принцип вирішення міжнародних суперечностей, і сукупність методів місцевого самоврядування, і конкретний варіант загальнодержавного політичного режиму, і

модель для міждержавних відносин взагалі, і засіб «роздержавлення» суспільного життя на шляхах його колективної соціалізації.

Іншим аспектом поглядів Драгоманова, була проблема місцевого самоврядування. На переконання вченого, функціонування останнього можливе лише за умов реальної децентралізації та поєднання цілком автономних общин. Децентралізація дозволить перенести адміністративну владу із столиці до окраїн, які будуть колегіально вирішувати усі нагальні питання, щодо забезпечення їх життєдіяльності. Як зазначав науковець у «Передньому слові до Громади», жодна велика група, і в тому числі «така велика група» людей, яку представляє з себе український народ, не може скласти одну асоціацію, інакше вона перестала б бути вільною асоціацією.

Українська модель держави Драгоманова спирається на систему демократичної децентралізації, яка заснована на принципах конституційного уряду, народних законів, ідею свободи і вільного вибору людини, культури та освіченості. На думку дослідника, якщо у випадку демократичної децентралізації місцеві органи влади формуються на демократичній основі для вирішення питань, що стосуються життя всієї общини, шляхом обирання уповноважені особи із числа членів громади, то у разі існування бюрократичної децентралізації – члени адміністрації призначаються згори, не враховуючи думки общини, при чому у даному випадку « слуги народу» перетворюються на його господарів.

На думку вченого політична демократія має ґрунтуватись на такому соціально-економічному ладі, який дозволив би зробити суспільне життя вільним від нерівності, забезпечити умови для зростання добробуту громадян і нації в цілому. Вбачаючи в практичній реалізації цих завдань торжество гуманізму, свободи, рівності всіх народів, вільного розвитку їх освіти і культури, Михайло Петрович був переконаний, що національне визволення українського народу можливе лише у спілці з усім слов'янством [2, с. 98].

Для досягнення цієї мети М. Драгоманов виокремлював три етапи: першочерговий – культурно-просвітницький поступ, другий – політичний етап (здобуття політичних свобод, прийняття Конституції), а вже третім етапом є реформування соціально – економічних відносин. Спираючись на автохтонність української нації Михайло Драгоманов наголошував, що українська національна ідея повинна бути всеосяжною і включати в себе: державність, соборність, суверенітет, гармонійно поєднуючи політичні ідеології націоналізму та лібералізму.

Дуже важливою є концепція національного розвитку М. Драгоманова головною ідеєю якої є надання та розширення прав особистості, зборів та товариств, свободи друку, які виступають основою для вирішення національних проблем.

Піднесення почуття власної гідності, проведення культурних заходів та радикалізація політичної боротьби мас, на його думку, є дорогою до самостійності та незалежності українського народу.

Одним з найголовніших пріоритетів розвитку української державності вчений вважав питання соборності України. На думку Драгоманова М.П., створення соборної України можливе лише у випадку приєднання західних земель до Наддніпрянщини, формування національної свідомості та розбудови самостійної держави. Проблематика вказаного питання полягає у складності створення

єдиної системи розвитку соборної України, пов'язаної з формуванням методологічних та теоретичних механізмів реалізації даного проекту.

Вчений зробив величезний внесок у з'ясування мовної та етнічної гомогенності українців усіх регіонів – «від східних повітів Царства Польського до передгір'їв Кавказу», створивши тим самим теоретичне підґрунтя для поборницьких прагнень до об'єднання українського народу в єдину державу.

На думку Михайла Петровича ідеальною є не бюрократична держава наприклад – Росія, а громадівська, яку англійський філософ Е. Берк згодом назве *commonwealth*, головним завданням якої стане *consensus omnium* - національно суспільна злагода.

М. Драгоманов займався аналітичним дослідженням проблемних питань формування національної єдності держави, соборності її частин, створення «громадівського» самоуправління, адміністративної автономії. Погляди науковця відносять до числа унікальних самобутніх теорій суспільної еволюції, державного будівництва та суверенітету України.

Політичними заповідями єдності галичан зі східняками були:

1. Без політичної освіти й національної свідомості не може бути держави;
2. Без високої моральності партій, рухів, товариств не існуватиме державність на демократичних засадах;
3. Фальшиві програти та обіцянки погублять найблагороднішу справу побудови демократичного суспільства;
4. Кожна нація повинна будувати державність перш за все своїми силами;
5. Національне мислення повинно бути невідривним від європейського;
6. Культурна спадщина того чи іншого народу відіграє важливу роль у розвитку загальноісторичного процесу [3, с. 636 - 650].

Дослідник стверджував, що єдність українського народу можлива лише у разі створення на території України держави, керівництво якої враховуватиме інтереси різних етнічних груп. У своїх працях вчений вважав за доцільне встановити межі території майбутньої держави – від Підляшшя до Кубанщини, від гирла Дунаю до Слобожанщини. Так на думку історика, 17 мільйонів українців, що проживали на вказаній території повинні були об'єднатись у так звану «Вільну спілку», представники якої спроможні були б створити ефективні економічні, політичні та адміністративні механізми функціонування української громади. Розробки видатного історика та політолога вказують на зацікавленість поглядами К. Маркса щодо можливої побудови майбутньої української держави на принципах соціалізму, вдало синтезуючи їх з положеннями еволюційної теорії Г. Спенсера. В основі політичних поглядів Драгоманова покладено 5 основних принципів:

1. Формування у створеній державі, відповідних органів державної влади, які б дотримуючись положень конституції та здатні були б, з урахуванням відповідної політичної ситуації, розробити ефективні механізми управління українським соціумом;
2. Еволюція існуючої політичної системи;
3. Визвольна боротьба повинна ґрунтуватися на принципах демократичного суспільства за допомогою просвітництва;

4. Формування українського суспільства на основі європейських цінностей;

5. Ідея створення держави на основі функціонування «громадівського соціалізму».

Вчений був переконаний, що вагоме місце в політичній діяльності повинно приділятися моральному підґрунтю, оскільки: «чисте діло вимагає чистих засобів» [4, с. 132]. Диктатура, терор, примус, революція не можуть бути знаряддям забезпечення функціонування суспільного ладу. Як зазначає П. Сергієнко, Михайло Драгоманов не міг уявити вільну та соборну Україну поза межами конституційного, устрою держави, особистої свободи громадян, вільного місцевого самоврядування.

Попри реально існуючі перепони, вчений відстоював духовну єдність та соборність українського народу, повернення етнічних земель в «національно-географічні» межі України. Розбудова соборної держави можлива лише за умов реалізації таких практично-політичних чинників, як формування етнічної, міжетнічної та класової єдності, збереження цілісності земель, вираженої внутрішньої та зовнішньої політики, толерантного ставлення до всіх політичних сил, громадських рухів та об'єднань, єдиної соборної церкви.

М. Драгоманов одним із перших серед науковців, створив і виклав концепцію національної ідеї українського народу, пріоритетом якої були права і свободи людини над правами нації, свободи вільних політичних установ над соціально-класовими інтересами, перевага людських цінностей над національними потребами. Водночас, слід відмітити, що науковець не нехтував національними пріоритетами, розуміючи їх роль та місце у розвитку демократії та свобод людини. У своїй праці «Чудацькі думки про українську національну справу» Михайло Петрович переконує, що сама по собі думка про націю не зможе вплинути на формування вільного громадівського суспільства. Проте ця ідея «космополітизму та людства» зовсім не суперечить ідеї національності, а лише творить її вищий порядок [4, с. 56]. Для вченого, нація – це перш за все солідарність між людьми, яка значно вище національної приналежності.

Найкращими формами об'єднання людей, які не порушують права особистості та протидіють державі з нав'язаними нею насильницькими принципами, були громада та товариство. Для побудови громадівського українського суспільства, на думку М. Драгоманова, важливою є конституційно-демократична реформа Росії, що дозволила б перетворити її у федерацію, головними засадами якої стануть культурно-національний автономізм і громадівсько-регіональне самоуправління. Основу ідеології організації він вбачав у прагненні українського народу до національного визволення, ліквідації кріпацтва, створення вільного об'єднання слов'янських народів.

Висновки. Недаремно М. Драгоманова відносять до когорти засновників ідеї демократичної та європейської України. Особлива увага науковця належала вивченню конституції, міжнародним відносинам, етнічним та культурним питанням в державі. Найважливішим в його науковій розробці стало те, що вчений першим у своїй концепції охоплював всі роз'єднані етнічні українські землі, вбачаючи майбутнє України як спілку вільних громадян, що об'єднувала би людей на підставі спільності території та господарської діяльності, як автономну національну одиницю.

Центральне місце в суспільно - політичних поглядах науковця займає ідея безупинного людського поступу, головна мета якого є досягнення добровільної асоціації гармонійно розвинених осіб, обмеження до мінімуму елементів примусу, усунення авторитарних рис у суспільному житті.

Драгоманов був і залишається носієм незвично високої моральної й інтелектуальної культури, синтетик-шукач всесвітньої правди, спільної для всіх національностей, громадянин європейської держави духу, засновник української інтелектуальної й критичної думки, речник прогресу людини та громади, європейського конституціоналізму, ідеї великого політичного майбутнього національної святині — української мови, М. Драгоманов і сьогодні вражає своєю «вірою в будучність» [5, с. 5].

Різноманітність поглядів Михайла Драгоманова пов'язують з трьома різними хронологічними і тематичними періодами у його творчості: етнографічним, соціалістично-анархічним та націоналістичним. Важко переоцінити внесок М. Драгоманова у розвиток української політичної думки, зроблений ним у зв'язку з розробкою концепції стосовно української справи, що була присвячена соборності всіх українських земель від сходу до заходу, суверенізації України, національній єдності держави, демократичним перетворенням, децентралізації влади, адміністративній автономії та громадському самоуправлінню. Погляди науковця і досі лишаються надзвичайно актуальними особливо в часи коли Українська нація тарує важкий шлях до формування громадянського суспільства та правової країни.

Список використаних джерел

1. Левенець Ю. А. Від кирило-мефодіївців до М. Драгоманова // Українська ідея: історичний нарис. / Ю. Левенець - К.: Либідь, 1995. – 198с.
2. Драгоманов у контексті європейського просвітницького руху (навчальний посібник) / під ред. проф. О. В. Потильчака. - К.: Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. – 142 с.
3. Погребенник В. Лицар наукової думки : [Михайло Драгоманов] / В. Погребенник // Освіта. – 2011. – 7-14 вересня (№ 37). – С. 4-5. М.
4. Драгоманов М. П. Вибране / М. П. Драгоманов. – К.: Либідь, 1991. - С. 469.
5. В. Ф. Погребенник // Газета Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова "Педагогічні кадри". – вересень 2011. – С. 5
6. Громада. Українська збірка : звістки про Україну 1876 – 1877 [Електронний ресурс] / упоряд. М. Драгоманов. – Женева : Громади, 1878. – 583 с. – Режим доступу: <http://demo.dcvisu.com/documents/visu/1>
7. Б.Грінченко - М.Драгоманов "Діалоги про українську національну справу" / Грінченко Б., Драгоманов М. - Київ: Ін-т української археографії, 1994. – 189 с.
8. Дудченко Г. М. Кирило-Мефодієвське товариство в публіцистичній та науковій спадщині М.Драгоманова / Г. М. Дудченко // Український історичний журнал. – 2003. – №3. – С.82-89.
9. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: В 2 т. / І. Лисяк-Рудницький. - К.: Основи, 1994. – Т. 1. С. – 306.
10. Микитчук Н. М. Ідея української соборності у творчій спадщині й діяльності М. Драгоманова та І. Франка : автореф. дис. канд. істор. наук: 07.00.01 / Наталія Миколаївна Микитчук. – Дніпропетровськ, 2006. – 20 с.
11. Круглашов А. Драма інтелектуала : політичні ідеї Михайла Драгоманова / А. Круглашов. – 2-ге вид. – Чернівці : Видавництво "Прут", 2001. – 488 с.13. Козуб Л. Погляди М.П.Драгоманова на розвиток українського національного руху / Л. Козуб // Етнічна історія народів Європи. – 2001. – № 10. – С. 95-98.
12. Федченко П.М. Михайло Драгоманов: життя і творчість. – К.: Дніпро, 1991. – 362 с.